

MODERNÍ EKONOMIE

JEDNODUŠE
O VŠEM,
CO BYSTE MĚLI
VĚDĚT

HANA LIPOVSKÁ

MODERNÍ EKONOMIE

JEDNODUŠE
O VŠEM,
CO BYSTE MĚLI
VĚDĚT

HANA LIPOVSKÁ

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické, audiovizuální či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Ing. Hana Lipovská

Moderní ekonomie

Jednoduše o všem, co byste měli vědět

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 6472. publikaci

Odpovědný redaktor Mgr. Petr Mušálek

Grafická úprava a sazba Eva Hradiláková

Návrh a zpracování obálky Vojtěch Wagner

Počet stran 256

První vydání, Praha 2017

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2017

ISBN 978-80-271-9609-8 (ePub)

ISBN 978-80-271-9608-1 (pdf)

ISBN 978-80-271-0120-7 (print)

Obsah

<i>O autorce</i>	9
<i>Předmluva</i>	11
<i>Úvod</i>	13
1. Ekonomie jako věda	15
1.1 Vzácnost, zdroje a potřeby	15
1.2 Ekonomie v systému věd	16
1.3 Ekonomie a ekonomika	17
1.4 Pozitivní a normativní ekonomie	17
1.5 Mikroekonomie a makroekonomie	18
2. Ekonomický koloběh	20
2.1 Modely – jak si ekonomové hrají	20
2.2 Ekonomický koloběh	20
2.3 Využití ekonomického koloběhu	22
2.4 Organizace ekonomiky	22
3. Role cen v ekonomii	27
3.1 Ceny v tržní ekonomice	27
3.2 Typy cen v tržní ekonomice	29
3.3 Funkce cen	29
3.4 Ceteris paribus	31
4. Základy ekonomického myšlení	33
4.1 Cenová diskriminace	34
4.2 Asymetrie informací	36
4.3 Veřejné statky	38
5. Racionální jednání	40
5.1 Rozpočtové omezení	41
5.2 Preference	43
6. Užitek	47
6.1 Náklady příležitosti	47
6.2 Mezní užitek	48
6.3 Přebytek spotřebitele	49

7. Hranice produkčních možností	51
7.1 Specializace a obchod	51
7.2 Absolutní výhoda	53
7.3 Komparativní výhoda	55
8. Poptávka, nabídka a rovnováha na trhu	59
8.1 Křivka poptávky	59
8.2 Křivka nabídky	62
8.3 Rovnováha na trhu	63
8.4 Posuny křivek nabídky a poptávky	63
9. Dokonalá konkurence	66
9.1 Zisk	66
9.2 Typy nákladů	67
9.3 Dokonale konkurenční trhy	69
10. Monopol	72
10.1 Je monopol dobrý nebo špatný?	74
10.2 Patenty	75
10.3 Síťový efekt	76
10.4 Antimonopolní politika	77
11. Ekonomie práce	80
11.1 Trh práce	80
11.2 Mzda	83
11.3 Minimální mzda	84
11.4 Průměrná hrubá mzda	85
11.5 Typy mezd	86
12. Nezaměstnanost	89
12.1 Typy nezaměstnanosti	89
12.2 Odbory	91
12.3 Teorie efektivnostních mezd	92
12.4 Diskriminace na trhu práce	93
13. Hrubý domácí produkt	97
13.1 Hrubý domácí produkt	97
13.2 Nominální a reálný hrubý domácí produkt	100
13.3 Makroekonomická identita	102
13.4 Ekonomický růst	102
14. Peníze	106
14.1 Vznik peněz	107
14.2 Funkce peněz	109
14.3 Magický trojúhelník	110
15. Banky a bankovníctví	112
15.1 Funkce banky	112
15.2 Historie bankovníctví	116
15.3 Obchodování mezi bankami	117

16. Centrální banka	121
16.1 Mohu se stát členem bankovní rady i já?	123
16.2 Nástroje centrální banky	123
16.3 Historie centrálních bank	125
17. Inflace	127
17.1 Reálně a nominálně	130
17.2 Náklady inflace	131
18. Státní rozpočet	134
18.1 Státní rozpočet	134
18.2 Příjmy a výdaje	136
18.3 Schodek státního rozpočtu	137
18.4 Státní dluh	138
19. Daně	141
19.1 Charakter daní	141
19.2 Funkce daní	143
19.3 Smithovy kánony	143
19.4 Den daňové svobody	145
19.5 Klasifikace daní	146
20. Ekonomie státních zásahů	150
20.1 Diskreční politika	151
20.2 Inflace a nezaměstnanost	152
20.3 Brzda a plyn	154
21. Otevřená ekonomika	157
21.1 Obchodní politika státu	158
21.2 Vítězové a poražení	159
21.3 Bariéry obchodu	161
21.4 Proexportní politika	162
22. Měnové kurzy	164
22.1 Silná a slabá koruna	166
22.2 Plovoucí a fixní kurzy	167
22.3 Reálný kurz	168
23. Hospodářský cyklus	170
23.1 Fáze ekonomického cyklu	171
23.2 Předstihové ukazatele	171
23.3 Příčiny recese	172
24. Hospodářské krize	175
24.1 Tulipománie	175
24.2 Jihomořská bublina	176
24.3 Spekulativní bubliny	176
24.4 Velká hospodářská krize	177
24.5 Dot-com boom	179
24.6 Není krize jako krize	179

25. Stručné dějiny ekonomického myšlení	182
25.1 Starověk	182
25.2 Kupecká ekonomie	184
25.3 První ekonomové	186
25.4 Socialistická ekonomie	187
25.5 Keynesiánsství	189
25.6 Liberalismus	190
26. Vývoj světového hospodářství	194
26.1 Růst ekonomické úrovně	195
26.2 První světová válka v ekonomice	196
26.3 Velká deprese	199
26.4 Zlatý věk (50. léta)	200
26.5 Keynesiánsství v ekonomice (60. léta)	201
26.6 Krizové roky (70. léta)	202
26.7 Thatcherismus a reaganomika (80. léta)	203
27. Ekonomická integrace Evropy	206
27.1 Důsledky nadnárodního principu	206
27.2 Společná evropská měna	207
27.3 Teorie optimální měnové oblasti	209
27.4 Maastrichtská kritéria	211
28. Transformace české ekonomiky	214
28.1 Ekonomika před rokem 1989	214
28.2 Transformace české ekonomiky po roce 1989	215
28.3 Privatizace	217
29. Podnik	223
29.1 Podnikatel	224
29.2 Právní formy podnikání	225
30. Podnikatelský plán	233
30.1 Píšeme podnikatelský plán	234
30.2 Marketing	237
30.3 Marketingový mix	238
30.4 Bostonská matice	240
Závěr	243
Seznam literatury	245
Rejstřík	247

O autorce

Ing. Hana Lipovská

Po maturitě na Gymnáziu Blansko absolvovala obor Hospodářská politika na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity, kde dále působí na katedře ekonomie. Jako analytik spolupracuje s Institutem Václava Klause. V letech 2015–2016 vedla semináře ekonomie na Gymnáziu Matyáše Lercha v Brně. Je autorkou či spoluautorkou řady odborných i popularizačních článků. Za svoji odbornou práci byla oceněna například Cenou rektora Masarykovy univerzity nebo Cenou profesora Františka Vencovského pro mladé ekonomy do 35 let (za stať *Fiskální placebo*). Působí ve výkonném výboru

brněnské pobočky České společnosti ekonomické, je také členkou The American Economic Association a Jednoty českých matematiků a fyziků.

Předmluva

Dobrých knih o ekonomii není nikdy dost. A už vůbec ne knih našich, domácích, psaných s plným vědomím našich domácích poměrů. V jisté chvíli byly překládané, převážně z Ameriky importované knihy východiskem z nouze – po půlstoletí systému, který nejelementárnější principy ekonomie zcela vědomě nebral v úvahu – ale i tehdy mne zcela „cizí“ realie od těchto knih (navíc špatně přeložených) odrazovaly.

Tato fáze je už do jisté míry našťestí za námi (na některých školách ještě bohužel nikoli) a já každý další – minulou zkušeností poučený – pokus o učebnici vítám. Mladá, ale už výrazně se prosazující a extenzivně publikující brněnská ekonomka Hana Lipovská využila svých zkušeností z výuky ekonomie na jednom brněnském gymnáziu i na Masarykově univerzitě a napsala – jazykem blízkým generaci, kterou vyučuje a do které vlastně ještě patří – originální ekonomickou učebnici, která si neklade vyšší cíl než být úvodním textem.

Takový text nutně leccos vynechává, leccos zjednodušuje, leccos pouze naznačuje, ale určitě tato kniha není triviální a určitě se z ní leccos dozví i ten, kdo složitější učebnice už dávno odložil a myslí si, že všechno umí.

Autorka dobře ví, že ekonomie není vědou o byznysu (ani o tom, jak založit podnik), že není vědou o marketingu (jak co nejlépe prodat to či ono zboží), že není vědou o správném rozsahu těžby uhlí v naší zemi ani o počtu vyrobených automobilů u nás či kdekoli jinde. Ekonomie nejsou ani matematické rovnice, složité vzorečky, grafy a křivky, i když toto instrumentarium k moderní ekonomii nezbytně patří (proto neustupujeme od výuky matematiky!). Ekonomie je vědou o člověku, snaží se pochopit a popsat, jak se lidé chovají a proč se tak chovají a už nejméně dvě a půl století si k tomu vytváří své instrumentarium, svou myšlenkovou bázi, svou teorii.

Hana Lipovská dává čtenáři šanci do tohoto nahromaděného bohatství alespoň nahlédnout – způsobem srozumitelným a relativně jednoduchým. A živým. Kdekdo se bude snažit být moudrý a říkat, že by tam to či ono přidal, jedněm tématům se věnoval více, jiným méně, tady by ještě uvedl ten či onen graf, ale to platí o každé knize (nejenom o učebnici). Volba struktury knihy je volbou její autorky a je to volba účtyhodná.

Autorka si je ambicí i limitů svého textu dobře vědoma. Ne náhodou na závěrečné stránce uvádí důležitou větu: „Zavřením této knihy studium ekonomie nekončí, ale naopak začíná.“ Základní teze ekonomů a ukázka jasnosti a čistoty ekonomického myšlení v této knize však jsou. To, co autorka považuje za „ekonomické minimum“, v knize obsaženo je.

Kdyby to byla kniha o řízení automobilu, zkouška v autošcole by se s tím udělat dala. Aby se však člověk stal profesionálním šoférem nebo účastníkem automobilové Grand Prix, je potřeba víc.

Autorka – spolu s Paulem Heyneym a jeho slavnou učebnicí – dobře ví, že nejde o kvantum naučených definic a vzorečků, ale o „ekonomický způsob myšlení“. A ten se snaží čtenáři přiblížit.

28. listopadu 2016

Prof. Ing. Václav Klaus, CSc.

Úvod

Nejdůležitější otázka, kterou si musíme neustále klást, zní: „K čemu to je?“ Pokud na tuto jednoduchou otázku neumíme odpovídat, stala se někde chyba. Kniha, kterou držíte v ruce, vznikala jako odpověď na stejnou otázku. Otázku, kterou mi kladli moji studenti. Otázku, kterou jsem si při svých dobrodružných potulkách ekonomii a ekonomikou kladla a kladu já. V řadě vědních disciplín, které se na středních a vysokých školách vyučují, jsou spíše než otázky důležité odpovědi. Odpovědi, které student dostane předem – buď nadiktované do sešitu od svých učitelů, nebo předložené v učebnicích jako suchý výčet bodů, které si bezpodmínečně musí zapamatovat. V životě a ve vědě je však mnohem důležitější klást si ty správné otázky. Jenom náročné otázky posouvají dopředu naše poznání a dávají smysl všemu, co děláme.

Tato kniha chce sloužit jako váš průvodce po světě ekonomie. Navštívíte s ní mikroekonomii a makroekonomii, prozkoumáte trh práce, podstatu peněz i hospodářskou historii světa. Dozvíte se něco o podnikání v České republice a osobně se seznámíte i s tak slavnými ekonomy, jako je Adam Smith, John Maynard Keynes nebo Milton Friedman. Hlavním cílem tohoto ekonomického putování je vytvoření ekonomického stylu myšlení. Ten, kdo dokáže myslet jako ekonom, se umí rozhodovat v každém okamžiku života lépe. Umí porovnávat výnosy a náklady, učí se vidět i to, co není vidět. Ekonomické myšlení proto využije každý člověk, ať už pracuje jako lékař, řidič, prodáváčka, právník, kadeřnice, nebo třeba novinář.

Ekonomie je živá věda, věda o životě každého z nás. Proto naleznete v každé kapitole řadu ukázek z médií, knížek nebo filmů, ukázek, které ilustrují právě tu část ekonomie, se kterou se budete seznamovat. Na konci každé kapitoly také objevíte několik otázek k zamýšlení nad ekonomikou ve svém životě a ve světě kolem nás.

Primárně je tato kniha určena každému, kdo se chce naučit myslet jako ekonom. Předpokládám ale, že ji budou velmi často používat studenti a učitelé na středních školách i ve vysokoškolských kurzech ekonomie pro neekonomy. Pro mé studenty na Gymnáziu Matyáše Lercha a pro studenty kurzu Základy ekonomie na Ekonomicko-správní fakultě Masarykovy univerzity byla ostatně psána a právě oni mají na její finální verzi velký podíl. Ekonomické minimum, které je užitečné k zapamatování, shrnuje vždy několik bodů v sekci *Ekonomie ekonomicky*. Ekonomii se však nemá smysl učit zpaměti. Mnohem užitečnější než prázdné memorování neživých pojmů je diskutování a přemýšlení o ekonomii všedního dne.

Tato kniha by nevznikla bez cenných rad a podpory mé rodiny, učitelů, kolegů a přátel. Ať tedy trpělivý čtenář přečte (či jako obvykle přeskočí) moje upřímné poděkování:

Ing. Evě Bartoňové (ČSÚ), doc. Ing. Jakubu Fischerovi, Ph.D. (FIS VŠE), RNDr. Azize Jamborové, Ing. Stanislavě Janáčkové, CSc., prof. Ing. Václavu Klausovi, CSc. (IVK), PhDr. Daně Lipovské, Ing. Ivu Lipovskému, doc. PhDr. Ing. Marku Loužkovi, Ph.D. (NF VŠE), Mgr. Lucii Markové (Grada Publishing, a. s.), Mgr. Kláře Pernicové (Gymnázium Blansko), Mgr. Štěpánce Petříkové (Gymnázium Blansko), prof. Ing. Antonínu Slanému, CSc. (ESF MU), Ing. Kateřině Ščudlíkové (Grada Publishing, a. s.), JUDr. Jindřišce Šedové, CSc. (ESF MU), doc. Ing. Zdeňku Tomešovi, Ph.D. (ESF MU), Ing. Tomáši Vaňkovi (PEF MENDELU), doc. Ing. Liboru Žídkovi, Ph.D. (ESF MU) a v neposlední řadě mým studentům.

Knihu věnuji památce tří velkých českých národohospodářů: Albínu Bráfovi (1851–1912), jeho žáku Karlu Englišovi (1880–1961) a jeho žáku Františku Vencovskému (1923–2006). Pokud alespoň jeden ze čtenářů dokáže na jejich práci úspěšně navázat, nevznikla tato kniha zbytečně.

V Brně, 17. listopadu 2016

Hana Lipovská

1. Ekonomie jako věda

Co je ekonomie? A kdo jsou ekonomové? Je ekonomem vlk z Wall Streetu, finanční žralok Gordon Gekko, paní účetní, ministr financí nebo úřednice v bance? Čím se ekonomové zabývají? A proč se vůbec má smysl ekonomii zabývat?

V této kapitole se nejprve zaměříme na rozhodování za podmínky vzácnosti. Poté si definujeme ekonomii jako vědu a podíváme se na její pozici v systému věd. Neekonomové často zaměňují slovo „ekonomie“ a „ekonomika“, upřesníme si proto, čím se tyto termíny liší a co mají naopak společné. V závěru kapitoly si řekneme, jaký je rozdíl mezi pozitivní a normativní ekonomikou, tedy mezi jazykem ekonomů a politiků. Nakonec si rozdělíme ekonomii na dvě velké disciplíny, kterými se budeme dále zabývat – na mikroekonomii a makroekonomii.

„Ideje ekonomů a politických filozofů, ať už správné, nebo špatné, mají větší moc, než si lidé myslí. Ve skutečnosti řídí chod světa. Praktičtí lidé, kteří si myslí, že nepodléhají žádnému intelektuálnímu vlivu, jsou většinou otroky nějakého mrtvého ekonoma.“

John Maynard Keynes: Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (1936, s. 383)

1.1 Vzácnost, zdroje a potřeby

Celý život se musíme rozhodovat, neustále volíme mezi různými možnostmi. Když jste si zvolili seminář z ekonomie, nemůžete zároveň navštěvovat počítačovou grafiku nebo anglickou konverzaci (pokud tedy zrovna nejste Hermiona Grangerová a nevlastníte obraceč času). Stokorunu, kterou jste si vydělali na brigádě, nemůžete utratit za lístky do kina a zároveň za časopis – musíte si vybrat buď jedno, nebo druhé. Na ples si můžete obléci jenom jedny šaty. Na rande v pátek večer můžete pozvat buď Petru, nebo Radku, ale jistě ne obě zároveň. Když se učíte na písemku z matematiky, nemůžete se zároveň učit na test ze zeměpisu.

Žijeme ve světě **vzácnosti**. Den má jenom dvacet čtyři hodin, omezená je délka lidského života, peníze, které máme k dispozici, velikost našeho pokoje, domu, zahrady. Omezené je množství ropy a uhlí, maximální rychlost našeho automobilu, kapacita baterie v mobilu nebo délka prázdnin. Jinými slovy, **zdroje** jsou **omezené**. Naopak **neomezené** jsou

naše **potřeby**. Dokážeme utratit stokorunu, tisícikorunu, ale určitě bychom si poradili i s milionem.

Ekonomie studuje, jak lidé se svými vzácnými zdroji hospodaří. **Ekonomie** je věda o alokaci vzácných zdrojů.

Alokace (z latinského „*locus*“, místo) je způsob přiřazení zdroje určitým potřebám. **Potřebou** je například nasycení, pokud máme hlad, nebo pití, pokud máme žízeň. Potřebovat můžeme cihly, pokud stavíme dům, nebo hovězí maso, pokud vaříme svíčkovou. **Zdrojem** je například jídlo, voda, ropa nebo volný čas.

Samotné slovo **ekonomie** pochází z řeckého „*oikonomikos*“ – správa domu. Původně se totiž ekonomie zabývala hospodařením domácností. Ne náhodou se dříve ekonomii říkalo *hospodářství*. Jako většina věd, i ekonomie se vyvinula z filozofie. Ekonomie je poměrně velmi mladá věda, jako rok jejího vzniku se často uvádí rok 1776, kdy byla vydána kniha *Bohatství národů* skotského filozofa a ekonoma Adama Smithe (viz kapitola 25).

1.2 Ekonomie v systému věd

Ekonomie je často řazena mezi *společenské vědy*. Které vědy musí znát dobrý ekonom? Měl by mít ponětí o zákonech, protože ty vymezují pro ekonomii „hřiště“. Potřebuje se proto vyznat v **právu**. Musí sledovat politickou situaci, proto potřebuje znát základy **politologie**. Potřebuje rozumět lidskému jednání a chování, takže se mu hodí základy **psychologie**. Žádný člověk není ostrov sám pro sebe, ekonomie se zabývá interakcemi mezi lidmi, proto musíme mít alespoň základní ponětí o **sociologii**. Naše národní hospodářství, naše členství v Evropské unii nebo jiných mezinárodních organizacích vyplývá z našich dějin – ekonom by se proto měl zajímat i o **historii**. Ekonomie jako věda o vzácných zdrojích sleduje například vývoj cen ropy, k porozumění hry, kterou hrají státy těžící ropu, však potřebujeme znát i **geografii** a **geologii**. Moderní ekonomie je navíc silně matematizována, stojí na matematických modelech, proto se žádný ekonom neobejde bez znalostí **matematiky** a **statistiky**. Ekonom zkrátka musí být jako velká houba, musí být schopný vstřebávat všechny informace o světě kolem sebe. Poté použije mocné nástroje **ekonomického myšlení**, díky kterým může svět nejen lépe chápat, ale i ovlivňovat.

Žádná informace není zbytečná

Slavný architekt, brněnský rodák **Alfred Loos** (1870–1933) četl každý den noviny od první do poslední stránky. Včetně inzerátů a rubrik typu „On hledá ji“ a „Ona hledá jeho“. Když se jej manželka ptala, proč tím ztrácí čas, vysvětloval jí, že právě z inzerátů nejlépe pochopí, po čem je ve společnosti poptávka, co lidem chybí a čeho naopak mají nadbytek. Tyto důležité znalosti pak mohl využít ve své práci.

1.3 Ekonomie a ekonomika

Jestliže *ekonomie* je teoretická věda, jako *ekonomiku* označujeme praktické hospodářství. Mluvíme například o ekonomice České republiky a myslíme tím, co se v České republice vyrábí, jakou měnou platíme, jak se vyvíjí ceny, nezaměstnanost, jak vysoké jsou daně, co vyvážíme a co naopak musíme dovážet. Ekonomie je tedy teorie, ekonomika je praxe.

1.4 Pozitivní a normativní ekonomie

Studie, které ekonomové připravují, často slouží jako podklady pro další rozhodování politiků. Ministerstvo průmyslu a obchodu například několika ekonomům zadalo zpracování analýzy o prolomení těžebních limitů, jiní ekonomové zpracovávají podklady pro rozhodování o zavedení nebo nezavedení školného na veřejných vysokých školách, o dopadech minimální mzdy na trh práce nebo o důsledcích změny daně z přidané hodnoty na nejchudší rodiny s dětmi.

Ekonom jako vědec používá **pozitivní výroky**. To jsou výroky, které se snaží popisovat svět takový, jaký je. Pozitivní výrok lze potvrdit nebo vyvrátit (verifikovat nebo falzifikovat). Příkladem pozitivního výroku jsou například věty:

„S rostoucí minimální mzdou bude přibývat lidí, které se nevyplatí zaměstnat, a poroste nezaměstnanost. Větší problém najít práci budou mít zejména mladí lidé po škole, lidé bez kvalifikace a ženy po rodičovské dovolené.“¹

„O co víc budou utrácet lidé s vyššími mzdami, o to méně budou utrácet ti, kteří kvůli zvýšené minimální mzdě přijdou o místo.“²

Politici (nebo ekonomové, kteří nemluví jako vědci) mohou používat **normativní výroky**, jimiž vyjadřují, jaký by svět měl být podle nich. Jedná se o *hodnotové soudy*, které nemůžeme verifikovat ani falzifikovat. Jak ukážeme, jestli je důležitější nízká nezaměstnanost nebo nízká inflace? Příkladem normativních výroků jsou například věty:

„Minimální mzda by se měla zvyšovat o tolik, abychom se co nejdříve dostali aspoň na evropský průměr co do relace mezi minimální mzdou a mzdou průměrnou.“³

„V této věci podporuji návrh odborových svazů, tempo růstu minimální mzdy by mělo být vyšší a mělo by směřovat k tomu, aby do tří let výše minimální mzdy dosáhla zhruba 40 procent průměrné mzdy v zemi.“⁴

„Minimální mzda by se podle mne měla pohybovat okolo 15 tisíc korun.“⁵

1 Petr Mach, ekonom, europoslanec (29. 5. 2015, penize.cz)

2 Vladimír Pikora, ekonom (16. 12. 2013, blog Vladimíra Pikory)

3 Jan Keller, sociolog, europoslanec (29. 5. 2015, server penize.cz)

4 Zdeněk Škromach, senátor (29. 5. 2015, server penize.cz)

5 Richard Falbr, politik a odborář (5. 8. 2015, Český rozhlas)